

BENKŐ ANDRÁS

Magyar elemek énekeskönyvünk dallamaiban

1. Gyülekezeti énekeink egyik lehetséges csoportosítása: *önálló dallammal* rendelkeznek-e, vagy pedig dallamutalás révén más ének melódiájára hangzanak el. Az alábbi táblázat e két csoport viszonyát tünteti fel énekeskönyvünk tíz fejezetének megfelelően:

Az Énekeskönyv fejezete	Énekek száma			
	Önálló dallamú		Dallamutalásos	
	Teljes anyag	Kimaradt	Teljes anyag	Kimaradt
I. Kezdő és záró énekek	10	—	12	—
II. Vasárnapi énekek ¹	11	—	20	—
III. Köznapi énekek	2	—	21	—
IV. Bűnbánati énekek	7	—	5	—
V. Ünnepi énekek	14	—	34	—
VI. Úrvacsorai énekek	2	—	8	—
VII. Alkalmi énekek	6	1	27	5
VIII. Temetési énekek	11	1	25	—
IX. Zsoltárok	38	—	2	—
X. Hitvalló és lelki énekek	33	1	—	—
Összesen:	134	3	154	5

Tehát 131 önálló dallamú énekkel számolhatunk (a szövegekkel itt nem foglalkozunk, mert témánkból kiesnek, s Imre Lajos messzemenő alapossággal és részletességgel elemezte ezeket).²

2.1. Mielőtt szemügyre vennők a megmaradt dallamokat, legyen szabad emlékeztetnünk Kodály Zoltánnak két írása alapján a *magyar zenei sajátosságokra* (az én kiemeléseim — B. A.): „...a magyar jobb szereti a *magasjárású, mélyen záródó* dallamot, mint a mélyjárású, magas végűt... A szöveg ritmusa mintázza meg a dallamot ... általában a dallam a *természetes deklamáció ritmusát* követi. Minden nép dallamára egyes tipikus *szerkezetek, figurák, hangkapcsolatok* jellemzők... A magyar dallam tipikus hangkapcsolatai mind az *ötfokúságban* gyökereznek. A dúr-moll rendszer egyházi énekekben már egy századdal előbb [19. sz. harmadik évtizede] kezd beszivárogni, de csak most, a műdal által jut végleg a nép közé. Tisztán csak kevés dalban marad meg tartósan, többnyire az *ötfokúság elemeivel* vegyül.

A német *motívum* majd mindig súlytalanul kezdődik, a magyar nóta soha. A dallam *ascendens*, tercekből épül: a *magyar descendens*, kvartokra épül. A magyar a hangsúlyos szótagot sohasem nyújtja, s nem gondol azzal, hogy hangsúlyos helyre mindig magasabb hang kerüljön. A német dallam apró motívum-elemekből rakódik össze, a magyar szereti a *nagyobb vonalat*... Szilárd pont a *népzene*, annak is a *legősibb rétege*.

Általában egy zenedarab magyarságának *sokféle fokozata* lehet... még a selejtesebb szórakoztató zene is számbajöhető, mint magyar elemek hordozója. Sőt, a pusztá dilettantizmus is felvillanthat egy-egy magyar vonást. Maradandóságot azonban a magyar sajátosságoknak is csak a teljes művészi készség biztosít. Minél szélesebb réteg jut érintkezésbe a valódi zenekultúrával, annál sűrűbben támadnak majd olyan művek, amelyeknek magyar a *levegője, a tartalma, a formája, az élete*.³

¹ Az 1923-as kiadásból kimaradt az 52. és 53. ének. Mivel ezek újabban külön lapon kaphatók, Énekeskönyvünk szerves részének tekintettük.

² Imre Lajos: *Egyházi énekeskönyvünk*. Református Szemle 1974—1981.

³ Kodály Zoltán: *Magyarság a zenében*. = *Visszatekintés*. I. Bp. 1964. 14—40., ill. *Mi a magyar a zenében?* Uo. 75—80.

2.2. Vegyük még tekintetbe Bartók Béla összegezését a magyar népdal három stílusát illetően — főleg *forma/szerkezet, ritmus, hangsor* tekintetében,⁴ s akkor határozottabban válaszolhatunk a kérdésre: mennyiben tartalmaznak magyar zenei elemeket — másként fogalmazva: *mennyiben magyarok* — egyházi *Énekeskönyvünk* dallamai?

3. A fennebb számba vett 131 dallamból levonjuk a *zsoltárokat*, mert azok eredetileg *francia* melódiák (= 38), eltekintünk a hitvalló énekek jelentős csoportjától, hiszen *idegen szerzők* dallamai (= 23).⁵ További *idegen szerzőktől* származó dallamaink:

Johann Crüger:	<i>E világ mióta fennáll</i> (utalás: 205), <i>Gondviselő jó Atyám</i> vagy (80),
Hans Leo Hassler:	<i>Ó, Fő, teljes sebekkel</i> (283), ill. <i>Uram, a töredelmes szívet te szereted</i> (apró eltérésekkel, külön-külön számozva: 77),
Joseph Haydn:	<i>Nagy Isten, téged imád</i> (40),
Luther Márton:	<i>Az Istennek szent angyala</i> (94), <i>Erős várunk</i> (178), <i>Mennybéli felséges Isten</i> (38), <i>Örvendezzen már e világ</i> (109),
Georg Neumark:	<i>Én Istenem, tudom, meghalok</i> (207),
Péter mester:	<i>Uram, bocsásd már el</i> (Simeon éneke, 143)

— ez összesen 11 dallam.

Marad tehát 59 dallam, nézzük meg közelebbről ezt az anyagot.

4.1. Első csoportként emeljük ki a *magyar szerzők* műveként jelzett dallamokat:

Egressy Béni:	<i>Szózat</i> (53),
Erkel Ferenc:	<i>Himnusz</i> (52),
Kádár Géza:	<i>Te vagy napvilágom</i> (285),
Kálmán Farkas:	<i>Alleluja, alleluja</i> (116), <i>Egyedüli reményem</i> (170), <i>Ím, nagy Isten</i> (81), <i>Örök Isten, merre, merre vagy?</i> (47), <i>Sirasd meg, sirasd meg</i> (115),
Kecskés Ernő:	<i>Mennyben lakó én Istenem</i> (37),
Kováts Lajos:	<i>Kicsiny Berlehembben</i> (274), <i>Lábaidhoz hullok tört reménnyel</i> (275), <i>Nagy vagy te, Isten</i> (280),
Maár Margit:	<i>Az Úr csodásan működik</i> (260),
Seprődi János:	<i>Hatalmas Úr, mért látogatsz?</i> (169),
Szügyi József:	<i>Ó, Úr Jézus, mennyi bánat</i> (114),
Victor János:	<i>Ne csüggedj el, kicsiny sereg</i> (279), <i>Uram, segélj</i> (278)

— ez összesen 17 ének.

4.2. *Énekeskönyvünk* egy további ének-/dallamcsoportját *évszámmal*, illetőleg a *század* megnevezésével tartja nyilván, így sejtetve magyar jellegét. Tekintsük át ezeket is — időrendben:

1531	<i>A pünkösödnek jeles napján</i> (131),
1574	<i>Krisztus ma feltámadta</i> (124),
1582	<i>Örül mi szívének</i> (3),
1590	<i>Ím, bejöttünk nagy örömmel</i> (2),
1592	<i>Adj békességet, Úr Isten</i> (11), <i>Krisztus, ki vagy nap és világ</i> (70),
1593	<i>Mondjatok dicséretet</i> (142),
16. sz.	<i>Én Istenem, sok s nagy bűnöm</i> (79), <i>Már elmégyek az örömbé</i> (203),

⁴ Bartók Béla: *A magyar népdal*. Bp. 1924; újabban: *Bartók Béla összegyűjtött írásai*. I. Közreadja: Szőlősy András. Bp. 1966. 101—350, az összegezések stílusok szerint: 135—136, 149, 175—176 (ez utóbbiban).

⁵ Hitvalló énekeink közül magyar a szerzője a következőknek: 260, 274, 275, 279, 280, 285, 287. (Lásd lennebb.)

1636	<i>Szent vagy örökké, Atya Úr Isten</i> (48), <i>Ez esztendőt megáldjad</i> (103), <i>Könyörülj rajtunk, Úr Isten</i> (13),
1640?	<i>Ne szállj perbe énvelem</i> (84),
1698	<i>Jaj, mely hamar múlik</i> (186), <i>Mint a rózsza, melyet sért a meleg szél</i> (183),
1700	<i>Ha te meg nem tartasz</i> (15), <i>Szívem megaláztatván</i> (65), <i>Zengjen hálaének</i> (288)

— ez 18 dallam.

5. Hasznosítva az utóbbi négy évtized legfontosabb magyar, illetőleg református dal-
lamtörténeti munkákat, vegyük sorra a fenti számbavétel révén Énekeskönyvünk eddig ki-
maradt dallamait, s ugyanakkor érintsünk néhány idegen, de magyar változatban elterjedt
dallamot is — a könnyebb áttekintés kedvéért ezúttal ábécérendben:⁶

Adj békességet, Úr Isten (11; Dics. 192., RMDT I. 116.) — latin énekből írta Luther
Márton (Da pacem, Domine, in diebus nostris). Természetes moll változatához képest az
erdélyi fríges változat közelebb áll a népi forrásokhoz (sorlezárásai határozott fríg
jellegről tanúskodnak). Kezdő kvart-ugrása, ennek is terccel való ellensúlyozása kétszer is
megjelenik. Prozódiája szépen alkalmazkodik a magyar nyelvhez. Mi az 1838-as
Énekeskönyvből vettük át; ebben a változatban néhány átfutóhang enyhíti az ugrásokat,

Adjunk hálát mindnyájan (24; Dics. 378., RMDT I. 85.) — Dávid Ferenc énekeként
tartják számon a források; az 1562-es debreceni énekeskönyvben már benne volt. Dallama
egy idős lehet a szöveggel. Lehetségesnek tartják, hogy a Szegedi Kis István-féle *Jövel
Szentlélek Isten* dallama ihlette. Ennek eredete egyébként Prudentiushoz kapcsolódik
(*Ades pater supreme*). Van olyan felfogás is, mely vitatja Dávid Ferenc szerzőségét.⁷

A pünkösdsnek jeles napján (131; RMDT I. 121.) — több változata maradt fenn ko-
lozsvári énekeskönyvekben (1744, 1778) és külföldi forrásokban. Latin minták (*Surrexit
Christus hodie, Ascendit Christus*) alapján keletkezett magyar változatai a legnépszerűbb
énekcsaládokba sorolhatók. A dallam első lejegyzése 1651 óta ismert (*Cantus Catholici*).
Népeinek változatát Kodály Zoltán is feldolgozta (*Pünkösdsölő*).

Atya, Fiú, Szentlélek (17; Dics. 174, ill. 159.) — dallama a beszédszerűség emlékeit
őrzi: az a-törzshangot írja körül, s a záróhanggal bővül négyfokúvá. Régi antifónastílusú,
de nem antifónadallam. 1727-es erdélyi (kendilónai) változata természetes moll alakját
öltötte.

Az Istennek szent anyyala (94; Dics. 316., RMDT II. 85.) — 1530 táján írt Luther-
dallam, melynek magyar változata az Eperjesi graduálban bukkan fel először.

Búcsút vennem, el kell mennem (198; HÉ 295, 318, 319., RMDT II. 316.) — össze-
függésbe hozták két világi énekkel is (*Égő lángban, Barcsai-ballada*). Felépítésének
visszatérő szerkezete (összetett sorokban: A A B A) az új stílusú magyar népdallal is
rokonítja. Változata: *Mint a rózsza, melyet sért a meleg szél* (183) — más szótagszámmal.
Vigyázz halálodra kezdetű variánsa a Nagyenyedi Halottasból ismeretes (HÉ 309.).

Dicsőült helyeken (161; Dics. 278., RMDT II. 171.) — dallama egykorú a szöveggel,
mely a legújabb kutatások alapján nem Péczeli Imréné, hanem Kanizsai Jánosé. Magyar
dallamnak tekinthető, mivel szomszéd népeknél nem fordul elő változata. Prozódiája
szépen illeszkedik a magyar szöveghez. Katolikus énekeskönyvekben más a ritmusa.

Erős várunk (178; Dics. 390., RMDT I. 125.) — Luthernek a 46. zsoltár alapján
készült parafrázis-változata. Az 1948-as *Próbaénekeskönyv* József Attila szövegével és

⁶ Az alábbi számbavételben az ének címe után áll az Énekeskönyv-beli sorszám, ezt követi a többi forrás,
melyben számunkra lényeges megállapítás olvasható a szóban forgó dallamról — rövidítésekkel:

Dics. = Csomasz Tóth Kálmán: *Dicsérvételek az Urat*. Tudnivalók énekeinkről. Bp. 1971.

HÉ = Uo: *Halottas énekeskönyveink dallama*. = Szabolcsi Bence és Bartha Dénes szerk.: *Emlékkönyv
Kodály Zoltán 70. születésnapjára*. Zenetudományi Tanulmányok I. Bp. 1953. 287–330.

RMDT I. = Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Régi Magyar Dallamok Tára I. Bp.
1958.

RMDT II. = Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. Régi Magyar Dallamok Tára II. Bp. 1970.

⁷ Bárdos Kornél szerk.: *Magyarország zenetörténete* II. 1541–1686. Bp. 1990. 291.

eredeti Luther-dallamával közli. A dallam 1529-ben jelent meg először, és számos művészi feldolgozása ismeretes (Bach, Mendelssohn, Meyerber).

E világ mióta (dallamutalásban: 205; HÉ 296, 328.) — mint fennebb láttuk, Crüger dallama, nyolcsoros magyar változatát először Maróthi György közölte négyszólamú feldolgozásban (1743).

Ez esztendő megáldjad (103; Dics. 190/152., RMDT I. 176.) — dallama a *Tévelygünk, mint a juhok* kezdetű, latin eredetű himnusszal mutat rokonságot. Az Eperjesi graduálba szlovák forrásból került, de a Batthyány-graduálban korábról megtalálható. Dallamának változatait a 16. század közepétől követtük nyomon (Református Szemle 1989. 2. sz. 165.).

Én Istenem, sok s nagy bűnöm (79; Dics. 206 — más kolozsvári dallammal, HÉ 298, 324–325., RMDT II. 62.) — a Nagyenyedi Halottasban Terhes bajra és sok bajra kezdettel, mai szöveggel az 1838-as Énekeskönyben található. Erőtéljes a rokonsága az *O Traurigkeit* című német dallammal.

Gondviselő jó Atyám vagy (80; Dics. 277.) — dallama Crüger-től származik, ehhez társult később Lévay József szövege. Változatunk a moll-sajátosság érvényesítésével keletkezett (a vezérhang mindig megjelenik a záróhang előtt).

Győzhetetlen én köszáalom (284; Dics. 346.) — kuruc kori magyar dallam. A Rákóczi nevéhez kapcsolódó hagyomány nem igazolható. Énekeskönyvünk megőrizte a kuruc zenére emlékeztető kiélezett ritmust, az 1948-as Próbáénekeskönyv kiegyenlített és szerencsés prozódiaiával közli. Dallamának két középső sora tiszta dúr-hangsor, melyet Kodály Zoltán szerint idegenből kölcsönöztünk. Részleteiben szép, egészében nem egységes a dallam.

Ha te meg nem tartasz (15; Dics. 158., RMDT I. 175.) — antifónaemlék, Gálszécsi még jelezte a latin forrást (*Nisi tu Domine servabis nos*). A dúr-terc szerepét kihangsúlyozó ív-mozgása későbbi magyar sajátosságnak is tekinthető, az énekbeszédszerűsége emlékeztető dallamrokonságát a Batthyány-graduál óta követtük nyomon (Református Szemle 1989. 2. sz. 162–163.).

Ím, bejöttünk nagy örömmel (2; Dics. 162., RMDT I. 142.) — sikerült prozódiajú dúr-hexachord, melynek kemény jellegén az első lefelé haladó módosított hangja s a zárósor kisterces ugrása enyhít egyes változataiban.

Istennel járni, lakozni (9; Dics. 474.) — az 1838-as Énekeskönyvben 3/4-es ritmusával német hatásra emlékeztetett. Szerkezetében a lezáró sor felfogható az első bővített változatának, s így a magyar népzene is utal (A B C Av). Tiszta dúr melódia, domináns indítással, a d-r-m nagyterc erőteljes kiemelésével.

Jaj, mely hamar múlik (186; Dics. 404., HÉ 297, 304, 312., RMDT I. 190., RMDT II. 125, 333, 334, 335, 336.) — latin eredetije: *Cur mundus militat* — Mit bízik e világ kezdetű magyar fordítással. Háromsoros változata voltaképpen zárósorral megtoldott féldallam. A Nagyenyedi Halottasban is megtalálható (201, ill. HÉ mint fennebb). Halotti változata: *Harc ember élete*. Egyik beszédes példánk az egyházi ének és népdal kapcsolataira (Bíró Szép Anna, *A szegény Noénak siralmas bárkája*).

Jövel, Szentlélek Úr Isten (132; Dics. 370.) — e dallam nem áll kapcsolatban Luther melódiájával; a mienk az Eperjesi graduálban tűnik fel először. Külföldi rokona nem ismeretes, tehát feltételezhetően magyar.

Jövel, Szentlélek Úr Isten (133; Dics. 369., RMDT II. 253.) — egyes részeiben különböző latin himnuszok soraira emlékeztet, ebben a formájában magyar dallamnak tekinthető.

Könyörögjünk az Istennek (32; Dics. 372., RMDT I. 105.) — vezérhang nélküli természetes moll dallama gregorián stílusú motívumokra épül; Huszár Gálnak tulajdonítják a szerzőséget.

Könyörülj rajtunk, Úr Isten (13; Dics. 157., RMDT I. 174.) — recitativikus jellegű antifóna-emlék. A dallam lényegében a kezdő- és záróhangra épül: ezt írja körül alsó- és felső szomszéd hanggal. A zárósor nyugati hatást jelző módosítása csak a 19. század első felében jelent meg. A dallam útját bemutattuk a 16. század közepétől kezdve (Református Szemle 1986. 5–6. sz. 458–459.; 1989. 2. sz. 162.).

Krisztus, én életemnek (208; Dics. 416.) — nyomtatásban először Seprődi János közölte (1908) egy 1820 körüli erdélyi kézirat alapján. Dallama egy Mária Teréziát sirató ének szövegével jelent meg, mai szövegét Gyöngyösi János tordai lelkész írta s adta ki.

Krisztus, ki vagy nap és világ (70; Dics. 500., RMDT I. 228.) — *Christe qui lux es et dies* kezdetű latin himnusz magyar változata. Korábban Ambrosianusnak tulajdonították, ma későbbinek tartjuk (6–7. század). Van olyan felfogás is, mely egy 1518-ból való német bányászdallammal hozza összefüggésbe.

Krisztus ím/ma feltámad (124; Dics. 352., RMDT II. 152.) — a dallam több változatban él, középkori melódiacsoporthoz tartozó magyar variánsa a magyar népdal új stílusának boltozatos (emelkedő-ereszkedő) építkezésére emlékeztet.

Krisztus Urunknak (96; Dics. 270.) — legkorábbi feljegyzése 1670-ből való a Csurgói graduálban. Énekeskönyvünkben az 1744-es kolozsvári alakját tartottuk meg.

Légy csendes szívvel (33; Dics. 270.) — tiszta dúr melódia, mely előbb kerüli a vezérhangot, utóbb többszörösen érinti — a végén (szűkített) kvint ugrással. Az 1948-as *Próbaénekeskönyv* 1670-ből származó német moll-dallammal közli a szöveget.

Már elmégyek az örömbé (203; Dics. 419., HÉ 297, 299, RMDT II. 293.) — a versfők tanúsága szerint Miklós deák dolga, nyomtatott alakja 1635 óta ismert. A dallam a szöveggel egy idősnék látszó, kis terjedelmű ének, csak az utolsó sorban egészül ki nyolc szótagú dúr-hexachorddá, s így szerkezete A A B lesz. A debreceni változat más szövegű.

Mennybéli Felséges Isten (38; Dics. 483., RMDT I. 133.) — a Luther-dallamnak két változata terjedt el (egy hat- és egy nyolcsoros) az énekeskönyvünkbeli Huszár Gál könyve óta (1574) ismert, Bach jelentős önálló művet komponált e dallamra, ill. korálra.

Megáll az Istennek Igéje (18; Dics. 171.) — Luther énekéből, az Erős várunkból származott némi módosítással. Az erdélyi gyülekezetek 1838 óta éneklék. Csomasz Tóth Kálmán szerint indokolatlan az ismétlés.

Mint a rózsá, melyet sért a meleg szél (183; HÉ 297, 309.) — négysoros, 11-es szótagszámú, rokona a fennebb említett *Búcsút vennem* kezdetű, szintén temetési éneknek. Formája A A B B, ellentétben a 186. ének visszatérő szerkezetével.

Mondjatok dicséretet (142; Dics. 196.) — a Bártfai Énekeskönyv révén maradt ránk. Dallamutalása: *Virgo Dei genitri* (Szűz, Istennek szülője). Több 16. századi metrikus énekkel rokon.

Nem vagyunk mi magunkéi (4; Dics. 173.) — az 1838-as Énekeskönyvből vettük át (a *Próbaénekeskönyv* a 42. zsoltár dallamára énekelte e szöveget). Határozott dúr-jellegű; mindkét irányban alkalmazott kibontott akkordjait néha átfutó hangokkal teszi folyamatosabbá.

Ne szállj perbe énvelem (84; Dics. 205., RMDT I. 232.) — az 1744-es kolozsvári Impressumból származó örökségünk, de 1838 óta (hacsak nem korábbi gyakorlatot rögzített) két hangját melizmával énekeljük, és némileg más ritmusban, a második változat ritmizálása logikusnak látszik. Újabb kutatások Kanizsai Pálfi Jánost tekintik a szöveg szerzőjének.

Ó, ártatlanság Báránya (112; Dics. 335., RMDT II. 356, 357.) — a 17. század közepe óta van jelen énekeskönyveinkben; 1744-ben még mazurkaritmusú lejegyzésben rögzítették.

Ó, Fő, teljes sebekkel (283; Dics. 341.) — e Hassler-dallam másik változata — *Uram, a töredelmes szívet te szereted* (77) — megváltoztatott jelleggel került be Énekeskönyvünkbe: a felütéses eredetit hangsúlyos indításúvá módosította a szerkesztő. Régi forrásainkban *Szívem szerint kívánom* kezdettel találjuk (RMDT II. 222., HÉ 298.).

Örül/Örvend mi szívünk (3; Dics. 163, RMDT I. 98.) — Szegedi Gergely éneke 1569 tájáról (Énekeskönyvünk 1582-es évszáma a Bornemisza-énekeskönyvre vonatkozik). A mi vezérhangos változatunk variánsa a régi dallamnak.

Örvendezzen már e világ (109; Dics. 330., RMDT I. 169.) — a mi dallamunk változata a 9.-nek. A *Próbaénekeskönyv* a Batthyány-kódexbeli alakot közli.

Seregeknek hatalmas nagy királya (86; Dics. 207.) — Énekeskönyvünkben dúr-dallam, A A B C szerkezettel. Csomasz Tóth Kálmán azonos szerkezetű, de fríg zárlatú dallammal közli; a miénket „kevésbé szerencsés formálású” melódiának minősíti.

Seregeknek szent Istene (202; Dics. 40.) — változata a Nagyenyedi Halottasban, *Terhes bajra* kezdettel (HÉ 324), a 18. század végi kolozsvári énekeskönyvek is átvették.

Szent vagy örökké (48; Dics. 241., RMDT I. 99.) — ez az énekünk 1602 óta használható, dallama 1550 táján terjedt el, Balassa Bálint már régiként ismerte.

Szívem megalázván (65; Dics. 486., RMDT I. 195.) — dallama Bornemisza Péter énekeskönyve óta (1582) ismert, dallamutalásai gyakoriak voltak, s népzenei változatairól is tudunk.

Szívünk vígsággal ma bétölt (99; Dics. 296. — más fordításban) — szövegének és dallamának szerzője Nicolai Philip. Határozott dúr dallama többeket ihletett, köztük Bachot is.

Szűkölködünk (19; Dics. 172.) — Nagyenyeden jelent meg először 1785-ben, dallamával 1811-ben; mi az 1838-as Énekeskönyvből vettük át.

Térj magadhoz, drága Sion (179; Dics. 394.) — Papp Géza szerint az *Ez esztendő megáldjad* dallama ihlette (RMDT II. 625—626.), Csomasz Tóth Kálmán úgy véli, hogy a *Tévelygünk, mint az juhok* hatása alatt keletkezett (RMDT II. 266.). Gályarabok énekének való minősítéséhez nincs történelmi alap.

Uram, bocsásd már el (143; Dics. 447., HÉ 298, 325.) — Genfben jelent meg először 1562-ben, hozzánk Szenczi Molnár Albert *Psalteriumának* közvetítésével jutott el (1607) az eredeti francia dallammal.

7. Tekintsük át azokat a dallamainkat, melyekről a fenti források nem tesznek említést:

Búsan zúgnak a harangok (110.) — négysoros, második sorában töredékesen felismerhető az alsó kvintben való ismétlés, két utolsó sora zárlati ellentétben alapul. 1838 után az *Örvendezzen már e világ* dallamára énekelték (LXXII).

Krisztushoz készülök (184.) — szintén négysoros, izometrikus és -ritmikus, részben visszatérő szerkezetű, két utolsó sora kvintváltó szerkezetre emlékeztet. 1838-as örökség.

Megyek síromba (200.) — négysoros, visszatérő szerkezetre mutat, magasabban járó két belső sora is az új stílusra utal.

Mester, a bösz vihar dühöng (278.) — egyes sorai erőteljesen recitáló jellegűek, felfelé irányuló fokozással. Zavaró zenei vonás: a kezdősor hangsúlyos, a többi hangsúlytalan indítású.

Mindenható, leborulva (36.) — nyolcsoros, tiszta dúr dallam, több helyen kibontott akkorddal; indításnál és lezárásnál az első fok kiemelésével. Szintén az 1838-as Énekeskönyvből vettük át.

Szomorúan sóhajt szívünk (78.) — szabadabban értelmezve az egyes sorokat, felfogható egyetlen sor variánsának, s ebben az esetben az új stílus boltíves szerkezete körvonala azódik fríges zárlattal, visszatérő szerkezettel, nyolc szótagú izoritmiaival.

Tündérvilág, tőled örök búcsút vettem (215.) — utolsó két sorában a kvintelés nyomai fedezhetők fel, összetett soroknak értelmezve a dallamot: félsorral záruló, visszatérő szerkezetű, izometria, -ritmia s némi ereszkedő tendencia jellemzi.

Ezeket a dallamokat általában újabb keletűeknek tekinthetjük, s csak nálunk éneklik.

8. Érdekességként említjük meg, hogy két hitvalló énekünk: *Ameddig Jézus él* (258.) és *Feljebb emeljete, feljebb* (266.) orosz, ill. angol dallam, mindkettő visszatérő szerkezetű. Ha összetett sorokkal számolunk, a Mozart-melódia szintén visszatérő szerkezetű, egyébként a nyugati zenében gyakori ún. kis háromtagúságot képviseli (268.).

9. Fontosabb következtetéseink:

a) Énekeskönyvünk legjelentősebb dallamanyagát a *zsoltárok* képezik. Ha a 38 zsoltárdallamhoz hozzávesszük a zsoltármelódiákra énekelt szövegeinket, kiderül, hogy ez a dallamanyag Énekeskönyvünknek csaknem a felét alkotja. Ebbe a csoportba sorolhatjuk a 143. éneket is (48%), s ez kihangsúlyozza Énekeskönyvünk zsoltárközpontúságát.⁸

b) A Régi Magyar Dallamok Tárában 23 énekünk található, ezek közül néhány idegen szerző magyar változata (94, 38, 178. stb.).

⁸ Zsoltárdallamra való utalás: I = 9, II = 16, III = 19, IV = 1, V = 22, VI = 3, VII = 12, VIII = 13, IX = 2, összesen: 97.

c) Kimondottan *régi stílusú* dallamot nem találunk, néhány melódiában felfedezhető az ereszkedő tendencia, s mint láttuk, jelen van a négysoros, izoritmikus nyolc szótagúság is.

d) Határozottabban és gyakrabban körvonalazódnak az *új stílusra* jellemző vonások, így a visszatérő szerkezet, esetleg olyan értelmű-méretű változással, hogy ez a vonás még felismerhető marad (pl. 9, 11. stb.).

e) Érezhető az *egyházi/népi hangsorok* jelenléte vagy bizonyos fokú hatása (dór, fríg, eol) — esetleg egy-egy idegen elem alkalmazásával (pl. vezérhang, alsó/felső váltás; lásd 3, 11, 13, 15, 24, 32, 65. stb.).

f) Erőteljesebb magyar népi hatás mutatkozik egy-egy jellegzetes korai motívum hosszas továbbélésében (pl. Tinódi kezdőmotívuma két temetési énekben — 1554—1969), esetleg Huszár Gál közvetítésével.⁹

g) Az újabb énekek a nyugati zene két alaphangsorának, a dúrnak és mollnak hatását tükrözik — különböző formában és más-más mértékben, szórványosan felbukkanó elemektől az ének/dallam teljes egészének szelleméig (pl. 2, 9, 18, 19, 36. stb.), magyar szerzőknél is.

h) Legnépesebb az a csoport, melyről Kodály állítása szerint *valamilyen* magyar vagy magyaros elem jelenléte mutatható ki.

Tanulságként kínálkozik a lutheri magatartás: értékes, hagyományt átmentő dallamokhoz lehet hitvalló, művészi szintű új szöveget illeszteni, s így nem esnek ki dallamaink sorából egyébként szép melódiák.

⁹ Borsa Gedeon: *Huszár Gál 1560. évi énekeskönyve, mint zenetörténeti emlék.* = *Magyar Zene.* Bp. 1976. 124. az 50. zsoltár 16. századi magyar dallamának kezdete.

Református Szemle

1994. JANUÁR-FEBRUÁR
1. SZÁM
LXXXVII. ÉVFOLYAM

NAGY LÁSZLÓ: Az egyház = egyház.....3

Tanulmányok

ADORJÁNI ZOLTÁN: Lator, rabló vagy valami más Máté 27,38 margójára	5
ANTAL JÓZSEF: Emlékezzünk a „szász püspökre”	9
BRENNER TIBOR: Kincses Kolozsvár falai és kapubástyái	14
GÁLFY ZOLTÁN: Egyháztörténetünk üzenete mai iskoláinkhoz	20
PÉTERFY LÁSZLÓ: Balavásár templomai	26
CSIHA KÁLMÁN: A pasztorációra való felkészülésünk az urbanizáció mai körülményei között.....	40
BENKÓ ANDRÁS: Magyar elemek énekeskönyvünk dallamaiban	48

Fordítás-Exegézis

KARASSZON DEZSŐ: A CL. zsoltár.....55

Ad fontem

A Küküllői Református Egyházmegye egyházközségeinek
bibliográfiai indexe. 1638-1781
(Összeállította és közli: Nagy László).....56

REFORMÁTUS SZEMLE

Kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa
A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Csiha Kálmán püspök
Felelős szerkesztő: Antal Ferenc egyházkerületi lelkeszi főjegyző
Főszerkesztő: Nagy László
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 3400 Kolozsvár, Király utca
(str. I.C.Brătianu) 51. sz.
Telefon: 095-112 453
Bankszámla: 45 10 2 32 2 BCR

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

Készült a Református Egyház Misztótfalusi Sajtóközpontjának
nyomdájában
Felelős vezető: Tonk István
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos
Számítógépes szedés, tördelés: Török-Czirmay Ágnes